

QUINQUAGESIMA AD 2020

Jr 8:4–7 (1Kr 13; Jh 12:25–33)

4 Ja ütle neile: Nõnda ütleb Issand: Eks langenu taha üles tõusta? Eks eksinu taha pöörduda tagasi?

5 Mispärast jääb see rahvas, Jeruusalemm, igavesti eksinuks? Nad hoiavad pettusest kinni, nad tõrguvad pöördumast.

6 Ma olen tähele pannud ja kuulnud: nad ei räägi õigust. Keegi neist ei kahetse oma kurjust, et ta mõtleks: «Mis ma olen teinud!» Igaüks jookseb kiiresti oma teed nagu kihutav hobune lahingus.

7 Isegi toonekurg taeva all teab oma seatud aega, turteltuvi, pääsuke ja rästas peavad kinni oma tulemisajast, aga minu rahvas ei tunne Issanda Seadust.

Sissejuhatus

Jeremija raamat on heebrea piiblis teine nn hilistest prohvetitest, kristlikus traditsioonis nimetatakse Jeremijat ka üheks «suurtest prohvetitest» – termin, mida kasutatakse vastandina kaheteistkümnemele «väiksele prohvetile»¹. Jr 1:1 pealkirjastab raamatu järgmiselt: «Jeremija, Hilikija poja sõnad. Jeremija oli Benjamini maal Anatotis asuvate preestrite hulgast.»

Nimi יְרֵמְיָהּ tuleneb Jumala nimest ning verbist יָרָם – «ülendama», «esile tõstma» – ja tähendab «[see, keda] Issand on ülendanud» või «[see, kelle] Issand on määranud».

Jeremija raamat jaguneb laias laastus kaheks suuremaks prohvetikuulutusi sisaldavaks osaks (ettekkuulutused Juuda ja Jeruusalemma kohta peatükkides 1–25 ning ettekuulutused paganarahvaste kohta peatükkides 46–51), mis on põimitud biograafiliste seikadega ning mille vahele mahuvad eraldi tervikuna ka lootusesõnumid peatükkides 30–33.

Prohvet Jeremija tegutses 7. sajandi teisel ja 6. sajandi I poolel eKr, tema esmaseks ülesandeks oli kuulutada Jumala kohut Juudale ja Jeruusalemmale, põhjuseks taganemine Jumalast, andumine ebajumalateenistusele ning sellest tulenevalt kõikvõimalik ülekohus, mis oli muutunud valdavaks ja väljakannatamatuks. Jeremija kasutab võrdpildina muuhulgas näiteid abielurikkumisest ja hooratööst ning paneb väga suurt rõhku truudusele, asetades sageli pattudest esimesele kohale pettuse, valelikkuse ja truudusetuse, süüdistades Jumala rahvast samal ajal ka tänamatuses,

¹ «Suurte prohvetite» hulka kuuluvad kristliku traditsiooni järgi Jesaja, Jeremija, Nutulaulude, Baaruki, Heseieli ja Taanieli raamat. Juudi traditsioonis paigutatakse neist prohvetite hulka üksnes Jesaja, Jeremija ja Heseieli raamat.

mõistmatuses ning Jumala headuse, armu ja abi unustamises. Samaaegselt ebajumalateenistuse sõitlemisega hoiatab Jeremija ka lootuse panemise eest pelgalt rituaalsele, formaalsele jumalateenistusele, millega ei kaasne meelearandus ega elu jumalikus õiguses.

Jumalast ja Tema õigusest taganenuid ei päästa isegi Jumala tempel ühes selles toimetatava ohvriteenistusega, kuna Jumal on otsustanud oma koja, mille Tema rahvas on muutnud röövlikoopaks, Siilos asunud pühamu kombel hüljata ja hävitada: «Ärge lootke valesõnade peale, kui öeldakse: «See on Issanda tempel, Issanda tempel, Issanda tempel!»... Ons see koda, millele on pandud minu nimi, teie silmis röövlikoobas? Vaata, minagi näen seda seesugusena... Ma talitan kojaga, millele on pandud minu nimi, mille peale te loodate, ja paigaga, mille ma olen andnud teile ja teie vanemaile, nõnda nagu ma talitasin Siiloga, ja heidan teid ära oma palge eest» (Jr 7:4.11.14j)

Jeremija ei võta Jumala kutset ega Temalt saadud ülesannet vastu sugugi vaimustusega, vaid üritab seda tõrjuda esmalt väitega, et on liiga noor, kogenematu ja oskamatu, hiljem aga ahastava tunnistusega, millist valu talle valmistab omaenda rahvale häda ja hävingu kuulutamine. Sellisena kehastab Jeremija Issanda prohvetina teatud mõttes Jumalat ennast, kes peab südamevalus nägema, kuidas Tema rahvas on Temast ära pöördunud, Ta unustanud ja ennast seeläbi hukkumisele määranud: «Mu mure murrab mind, mu süda on haige!» (Jr 8:18)²

Oma karmi kuulutuse tõttu on Jeremija pidevas konfliktis nn õukonnaprohvetite ja preesterkonnaga, teda kiusatakse taga ja püütakse surmata. Seetõttu on kristlik pärimus näinud temas ka Kristuse prohvetlikku eelkuju, seda enam, et kui ta viimaks Egiptusesse põgenejate poolt vastu ta oma tahtmist sinna kaasa viiakse, võtab ta piltlikult öeldes enda peale oma rahva patu ja sellesama needuse, millega ta oli rahvast Egiptusesse minemise eest hoiatanud.³

Jeremija raamatu lõpuosa moodustavad nii ajaloolised ja biograafilised kirjeldused (neid leiab prohvetlike sõnade vahele põimituna kogu raamatust) kui mitmete paganarahvaste ja suurvõimude vastu suunatud kohtukuulutused. Nii kristlikus kui juudi traditsioonis tuuakse Jeremija raamatust määravana esile aga iseäranis tulevikutöötused, mille kulminatsiooniks on vangipõlvest tagasipöördumise ning Jumala ja Tema rahva vahel sõlmitava Uue Lepingu ettekuulutus (Jr 31).

² Vt ka nt Jr 4:19j: Mu rind, mu rind, ma väänlen valudes. Oh, mu südameseinad! Mu süda tormitseb mu sees. Ma ei saa vaiki olla, sest ma kuulen sarvehäält, sõjakära. Hävingut kuulutatakse hävingu peale, sest kogu maa on rüüstatud...

³ Vrd nt Jr 42:18: Sest nõnda ütleb vägede Issand, Iisraeli Jumal: Otsekui mu viha ja raev on valatud Jeruusalemma elanike peale, nõnda valatakse mu raev teie peale, kui te lähete Egiptusesse, ja te saate sajatuseks ja hirmutuseks, needuseks ja teotuseks, ja te ei saa enam näha seda paika.

Keelelisi märkuseid

Issand – nii siin kui 7. salmis kasutatakse originaalis Jumala nime יהוה.

Langenu – הִיפָּלוּ – sõna נָפַל tähendab nii «[maha] langema» (s.t «kukkuma») kui ka «[surnuna] langema».

Taha üles tõusta – וְלֹא יִקוּמוּ – sõna קוּם tähendab «[üles] tõusma», «esile astuma», «[kindlalt] seisma», «püsima jääma». Õigupoolest võiks selle küsimuse tõlkida: «Kas [see, kes on] kukkunud, ei tõuse üles?»

Eks eksinu taha pöörduda tagasi – וְאַם־יָשׁוּב וְלֹא יָשׁוּב – õigupoolest «Kas [see, kes on ära] pöördunud, ei pöördu [tagasi]?»⁴

Mispärast jääb...igavesti eksinuks – מִדּוּעַ שׁוֹבְבָה הָעַם הַזֶּה יְרוּשָׁלַם מִשְׁבָּה נִצְחָת – võiks tõlkida ka: «Miks jääb see ärapöördunud Jeruusalemma rahvas igavesti taganenuks?»⁵

Hoiavad...kinni – הִחֲזִיקוּ – sõna חָזַק tähendab «kinnitama» (ka julgustamise mõttes), «kindel olema», «kindlaks (s.t tugevaks, vastupidavaks) tegema», «kinni hoidma».⁶

Pettusest – בִּתְרָמִית – sõna תָּרַמָה tähendab «pettus», «reetmine».⁷

Tõrguvad – מֵאֵנוּ – sõna מָאָן tähendab «keelduma», «mitte tahtma».

Pöördumast – לָשׁוּב – sõna שׁוּב – «pöörduma», «ära pöörduma», «tagasi pöörduma» – kasutatakse Jr 8:4–6 heebrea keeles viis korda⁸ (erinevalt eestikeelse tõlke kahest korrast).

⁴ Jr 8:4 kaks küsimust on retoorilised: prohvet kasutab Jumala rahva sõgeduse üle imestades võrdpildina kedagi, kes on kukkunud («Kas on mõeldav, et keegi, kes kukub, ei kavatsegi enam üles tõusta?») või eksinud («Kas tõesti võib olla, et keegi, kes on ära eksinud, ei tahagi enam õiget teed leida?»), vastandades elementaarse «talupojatarkuse» Jeruusalemma elanike, iseäranis selle ülemkihi (vt Jr 8:1), mõistmatusele. Paar salmi hiljem tõdeb ta, et asi on veelgi hullem: Jumala rahvas ei küüni mitte ainult «talupojatarkuse», vaid isegi mitte looma- (või konkreetselt linnu-) riigi tasemeni.

⁵ Või nagu 1739. aasta tõlkes: «Mikspärrast on sesinnane rahvas Jerusalemmas ärrapöördud allatsi ärrapöörmissesga?»

⁶ Sama sõna kasutatakse ka nt 2Ms 4:21; 7:13 jm, kus see on eesti keelde tõlgitud kui «[südant] kõvaks tegema».

⁷ Siinkohal ka võib-olla enesepettus või hoopis reetlikkus ja truudusetus, nii et võiksime tõlkida kas «Nad on kinni oma enesepettuses...» või Septuaginta kombel κατακρατήθησαν ἐν τῇ προαιρέσει αὐτῶν – «Nad on kinni (kinnitatud) oma [reetlikes] kavatsustes (valikutest)...»

⁸ Kuuendana lisandub Jr 8:5 sama tüvega sõna מְשׁוּבָה – eestikeelses tõlkes «eksinu».

Nad ei räägi õigust – לֹא־כֵן יִדְבַּר – õigupoolest «nad ei räägi seda [mida nad peaksid]», s.t (nagu järgnevast välja tuleb) «nad ei mõtlegi kahetseda / pöörduda».⁹

Keegi neist – אִין אִישׁ – «ükski mees».

Ei kahetse – נָחַם – sõna נָחַם tähendab «kahetsema», «kahju tundma», «kaasa tundma».

Et ta mõtleks – לֹא־מַר – õigupoolest «et ta ütleks».

Jookseb kiiresti oma teed – שָׁב בַּמְרִצּוֹתַם – õigupoolest «on pöördunud oma [jooksu-] rajale».

Nagu kihutav hobune lahingus – כִּסּוּס שׁוֹטֵף בַּמְלָחָמָה – võiks tõlkida ka «nagu hobune tormaks lahingusse».¹⁰

Isegi toonekurg – גַּם־הַקִּטְדָּה – sõna הַקִּטְדָּה – «toonekurg» – tuleneb sõnast קִטְדָּה – «ustav», «vaga», «jumalakartlik».¹¹

Teab...ei tunne – לֹא יָדָעוּ ... יָדָע – sõna יָדָע tähendab «teadma», «[ära] tundma», «tundma [õppima]» ning tähistab ka sisemist äratundmist.

Oma seatud aega – מְוַעֲדֶיהָ – sõna מְוַעֲדֶיהָ tähendab nii kindlaksmääratud aega kui ka kohta või kokkusaamist.¹²

Turteltuvi, pääsuke ja rästas – וְתָר וְסוּס וְעִגּוּר – võib-olla on see loetelu koostatud nende lindude erinevust silmas pidades: esimene võiks kehastada flegmaatilisust, teine kiirust (sõna סוּס tähendab nii hobust kui pääsukest ning viitab kiirusele, vilkusele), kolmas püsimatust (sõna עִגּוּר tähistab ringiratast lendamist, tiirutamist).

Seadust – מִשְׁפָּט – tulenedes verbist שָׁפַט – «kohut/õigust mõistma», «valitsema», «juhtima», «karistama» – tähistab מִשְׁפָּט eeskätt kohtumõistmist ja -otsust, laiemalt igasugust [Jumala] seadust, korraldusi ja seadmisi (juhtnööre).¹³

⁹ Prohvet kuulatab eriti tähelepanelikult, aga kuulda ei ole mitte midagi, ei kippu ega kõppu.

¹⁰ 1739. aasta tõlge: «...nemmad on keik omma joso sees taggasi läinud, kui hobbone, mis söast täit nelja ärrakargab.»

¹¹ Toonekurg on olnud mitmete vanade rahvaste juures ustavuse ja vagaduse sümboliks.

¹² Nii võib siin mõelda ka näiteks sellele, et toonekurg pöördub alati ustavalt tagasi oma vana pesa juurde.

¹³ 1739. aasta tõlkes: «...minno Rahwas ei moista Jssanda Öigust.» Septuagintas: ὁ δὲ λαός μου οὐκ ἔγνω τὰ κρίματα κυρίου – «...aga minu rahvas ei mõista Issanda kohtuotsuseid.»

Sisuline analüüs

Jeremija 8:4–7 on osa kohtukuulutusest, millega prohvet Jumala käsul pöördub Juuda rahva ja eriti Jeruusalemma ülemkihi poole. Eraldi nimetatakse kuningaid, vürste, preestrid ja prohveteid, ka neid, kelle luud on juba haudades – nad tuuakse nende haudadest välja, aga mitte selleks, et neid ülestõusmisega röömustada, vaid et nende üle kohut mõista ja nad maa peale sõnnikuks jätta.¹⁴ Õigupoolest oleks isegi surm Jeruusalemma rahvale parem kui elu – pidades silmas kõike seda, mis nende peale on tulemas.

Jumala rahva süü ja probleemi teeb eriti raskeks see, et samal ajal, kui nad on Jumalale selja pööranud ning ebajumalateenistusele ja muule ülekohtule andunud, peavad nad ennast endiselt õigeks ning Jumala valitud pühaks rahvaks: neil on tempel ja jumalateenistus, nad on targad ja neil on Jumala Seadus, nad teevad isegi silmnähtavalt halva mängu juures head nägu ning kinnitavad keset sõja- ja hävingu sõnumeid: «Rahu, rahu!» Kui väliseid ja/või sisemisi probleeme ei saa enam maha salata, siis ei nähta mitte eeskätt oma süüd ja vastutust, vaid süüdistatakse viimselt Jumalat ennast, kes «teeb meid vaikseks (vagaseks) ja joodab mürgiveega» (Jr 8:14).

Pika hädakuulutuse vahele, mis hõlmab sisuliselt peatükid 2–25, on siin-seal põimitud ahastavad kirjeldused prohveti sisemisest kitsikusest. Nii ka 8. peatüki lõpul, kust võime muuhulgas lugeda: «Mu mure murrab mind, mu süda on haige... Oma rahva, mu tütre vigastuse pärast olen ma murdunud; ma olen kurb, mind on haaranud hirm... Kes annaks, et mu peas oleks vett ja mu silmad oleksid pisarate allikad? Siis ma nutaksin päevad ja ööd oma tütre, oma rahva mahalöödute pärast.» (Jr 8:18.21.23)

Rahva mõistmatus ja kangekaelsus teevad Jeremijale valu: ta ei taha kuulutada hävingut, aga midagi muud tal kuulutada ei ole. Nii võib ka Jr 8:4–7 retoorilistes küsimustes ja resigneerunud tõdemustes näha mitte parastavat ega hukkamõistvat, vaid pigem ahastavat ja kõigest hoolimata isegi kaastundlikku tooni: prohvet kuulatab tähelepanelikult, ehk kuskil on ikkagi mingeid lootustandvaid kahetsuse, pöördumise ja meelearanduse märke. Paraku peab ta pettuma: Issanda rahvas ei tunne Tema Seadust ega saa aru isegi talle kuulutatavast kohtuotsusest (ega selle põhjustest), oma eluviisi muutmisest rääkimata. Selle asemel joostakse pimesi nagu lahingusse tormavad hobused ega olda oma sõgeduses valmis valitud rajalt – hukatuse rajalt – tagasi pöörama: «Ei, nad ei häbene sugugi ega tunne piinlikkust. Seepärast nad langevad langejate hulgas... Ma teen Jeruusalemma kivivaremeks, šaakalite asupaigaks; ja Juuda linnad ma teen lagedaks, et ükski ei saa seal elada.» (Jr 8:12; 9:10)

¹⁴ Sõna שֹׁנִי – «sõnnik» – kasutatakse Vanas Testamendis eranditult negatiivselt ning maa peale vedelema jäetud surnukehadest kõneldes. Võib-olla oleks kohasem kasutada tõlkes sõna «roe» – või nagu 1739. aasta Piiblis: «...sittaks peawad nemmad jäma Ma peäle.»

Jutluseks

Quinquagesima pühapäeva¹⁵ teemaks on EELK jumalateenistuste käsiraamatu järgi «Jumala armastuse ohvritee». Pühapäeva vanakiriklik Evangeelium Lk 18:31–43 algab Jeesuse ettekuulutusega Teda ootavatest kannatustest, surmast ja ülestõusmisest ning kulmineerub pimedate tervendamise ja Jeeriko lähistel. Kindlasti ei ole juhuslik, et tollest endisest pimedast sai Jeesuse järgija, seda enam, et *Quinquagesima* pühapäev oli vanas kirikus osaks ristimiskandidaatide süvendatud ettevalmistuse ajast.

EELK lugemiskavas on 2. lugemisaasta Evangeeliumiks Jh 12:25–33. Jeesus kõneleb siin kaudselt oma kannatustest ja surmast, otsesemalt aga sellest, et need, kes tahavad Teda järgida, peavad olema valmis kannatusteks ja surmaks, milles on julgustuseks lootus jumalikule kirkusele ja igavesele elule Tema juures.

Quinquagesima pühapäeva vanakiriklikuks Epistlikuks on 1Kr 13 – «Armastuse ülemlaul», mis haakub nii kuulutusega Kristuse ennastandvast kannatusest ja surmast kui ka Tema jüngritele esitatavast tingimusest kutses Teda kõiges järgida. Lisaks sellele pakub EELK lugemiskava võimalust valida 2. lugemisaasta Epistlikuks Gl 2:19–21, kus apostel Paulus rõhutab ainsa elu- ja päästelootusena Jumala armu ning kinnitab, et on koos Kristusega risti löödud, et ei elaks enam tema, vaid Kristus tema sees.

Evangeeliumi ja ühe või teise Epistli valguses avaneb Jr 8:4–7 keskse sõnumina kuulutus rahva – nii Jumala rahva kui kogu inimkonna – lootusetust rikutusest ja Jumalast lahusolekust: isegi kui loomuseaduse alusel võiks loota, et iga langenu tahab tõusta ja eksinu tagasi pöörduda, ei ole see inimkonnaga nõnda. Vastupidi: isegi mõistusega, üksnes instinktide ajel toimivad loomad ja linnud on *homo sapiensist* arukamad. Patust rikutud inimesel puudub nii arusaamine kui tahe teha õigeid ja õndsust toovaid valikuid – ta võib oma kavatsustes ja tahtes küll kindel olla, kuid see viib teda Jumalast veelgi kaugemale ja järjest lähemale hukatusele.¹⁶

Püha Johannes Kuldsuu hoiatab seda prohvetikuulutust kommenteerides nii liigjulguse kui ka meeletuse eest vastavalt oma arvatava õiguse või lootusetu kurjuse tõttu – mõlema tulemuseks on jumaliku pääste reetmine ja sellest ilmajäämine. Sõnades langenust, kes tahab tõusta, ja pöörduda soovivast eksinust näeb Kuldsuu Jumala armu ja helduse paradoksaalset julgustust kahetsevale ja meelt parandavale patusele.¹⁷

¹⁵ Seda pühapäeva nimetatakse ka *Esto mihi* – «Ole mulle» – vanakirikliku algussalmi järgi: «Ole mulle kaitsjaks kaljuks, mäelinnuse hooneks mu päästmiseks...» (Ps 31:3)

¹⁶ Vrd nt Augsburgi usutunnistus XVIII: Inimlik tahe omab mõningast vabadust avaliku õiguse teostamiseks ja mõistusele alluvates asjades valikute tegemiseks. Ent tal ei ole ilma Püha Vaimuta jõudu teostada Jumala õigust ehk vaimulikku õigust, kuna loomulik inimene ei võta vastu seda, mis on Jumala Vaimust, kuid see [õigus] sünnib südames, mis on Sõna läbi võtnud vastu Püha Vaimu.

¹⁷ Λόγος περί μετανοίας 1

Pääsemise teeb võimalikuks üksnes Jumala arm, selle vastuvõtmine ning sellele toetudes ja sellest juhitud Jumala poole ja Tema juurde tagasi pöördumine. Prohvet Jeremija raamat tervikuna teeb meile selgeks, et see võib sündida üksnes Jumala enda otsese sekkumise, andeksandmise ja uuekstegeva väe varal: «Ma panen nende sisse oma Seaduse ja kirjutan selle neile südamesse; siis ma olen neile Jumalaks ja nemad on mulle rahvaks... Ma annan andeks nende süü ega tuleta enam meelde nende pattu.» (Jr 31:33j)

Mõeldes pühapäeva teemale «Jumala armastuse ohvritee» on paslik tuua esile ka Jeremija isik Kristuse prohvetliku eelkujuna. Jeremija on Jumala poolt valitud, kutsutud ja läkitatud sõnumitooja, kelle ülesandeks on tuua selgelt päevavalgele Jumala rahva taganemine ja patt ning selle eest ähvardav kohus ja karistus¹⁸, aga seda kõike kuulutades ei jää ta ise kõrvale, vaid peab kandma lausa talumatuid emotsionaalseid ja füüsilisi kannatusi ning viimaks lausa n-ö kogu rahva pattu, olles määratud olema nende hulgas, kes vastupidiselt tema enda kuulutatule rändavad välja Egiptusesse (kui orjapõlvneelduse igipõlisesse piibellikku võrdpilti) – Jeremija ise küll vastu oma tahtmist kaasa võetuna.

Jutluse võib üles ehitada näiteks järgmiste punktidenä:

1. Inimkonna (või ka Jumala rahva, s.t meie) patt ja taganemine – ning milles see seisneb ja väljendub.
2. Loomuseadusest tulenev inimlik püüdlus headuse ja täiuslikkuse poole – ning kuidas see meil tegelikult õnnestub, kui palju on selles õigust ja kui palju [enese-] pettust.
3. Jumala arm, halastus ja andeksandmine, Tema ennastandev, vastutulev ja ennetav armastus Jeesuse Kristuses, meie eest kannatanud ja risti löödud Issandas ja Õnnistegijas.

¹⁸ Vrd Jeesuse sõnadega pühapäeva Evangeeliumis: «Nüüd käib kohus selle maailma üle, nüüd kihutatakse välja selle maailma vürst.» (Jh 12:31)